

Paweł Paszko, *Mundus inversus nei cantici femminili dell'Antico Testamento*, Analecta Biblica 227, Gregorian & Biblical Press, Roma 2019, ss. 429.

Dysertacja Br. Pawła Paszki „*Mundus inversus nei cantici femminili dell'Antico Testamento*” przedstawia cztery pieśni starotestamentowych niewiast: Miriam (Wj 15,20–21), Debory (Sdz 5,1–31), Anny (1 Sm 2,1–10), Judyty (Jdt 16,1–17) oraz kanytk Maryi (Łk 1,46–55), będący ich kanoniczną konkluzją¹. Wymienione kanytki dotychczas analizowano odrębnie, natomiast Autor ujął je razem. Jest to pierwsze studium, które analizuje wspomniane pieśni, przypisane kobietom, za pomocą toposu *mundus inversus* (*the world upside down*), czyli „odwróconego świata” w trzech aspektach: natury, kultury i religii. Koncept ten prezentuje radykalną zmianę, odwrócenie istniejącego do tej pory *status quo*. Obrazy związane z tym toposem ukazują stały styl działania Boga, który można określić jako „styl odwrócony”, czyli przeciwny względem utrwalonego już w umysłach ludzkich.

Praca składa się z ośmiu rozdziałów, pierwsze dwa mają charakter introdukcji, pozostałe zaś (oprócz siódmego stanowiącego syntezę teologiczną czterech kanytków) są ściśle egzegetyczne, uwzględniające delimitację tekstu, problemy tekstualne, tłumaczenie, strukturę, semantykę, rodzaj literacki, kontekst narracyjny, rodzaj literacki oraz komentarz egzegetyczny. Zauważa się więc w dysertacji pewną dyscyplinę metodologiczną.

W pierwszym rozdziale autor zaznacza, że kanytki kobiet należą do kategorii pieśni zwycięstwa. Są przepojone modlitwą uwielbienia i uznania dla działania Bożego. Opowiadają, w jak zaskakujący i nieoczekiwany sposób Bóg pokonał wrogów (s. 43). Zawierają zawsze odniesienie do motywów wojny lub przemocy. Tematyka wojenna jest nicią przewodnią analizowanych w dysertacji czterech pieśni starotestamentowych. Biblia, obok ról typowych dla niewiast wyznaczonych przez społeczeństwo patriarchalne, zna także kobiety, które pojawiają się na czele wojska, są sędziami, prorokiniami, a nawet wyzwolicielami ludu (s. 46). Ich uczestnictwo

¹ Por. P. Paszko, *Mundus inversus nei cantici femminili dell'Antico Testamento* (Analecta Biblica 227; Roma: Gregorian & Biblical Press 2019), 333.

w życiu publicznym, wkład w zmianę sytuacji politycznej ludu, są bardzo znaczące. Kobiety, chociaż nie uczestniczyły w bataliach w sensie ścisłym (wyjątek Sdz 4,9; 9,53), to jednak były w nie zaangażowane między innymi poprzez pieśni opiewające zwycięstwo. Ich słowa były jak broń wojenna, mimo że nie doprowadzała do rozlewu krwi (s. 46). Kantyki kobiet wychwalają bohaterskie niewiasty, jednocześnie wyrażają pewną rezerwę a nawet krytykę męskiego świata. Reprezentują swego rodzaju „feminizm” świętego tekstu (s. 47). Treść wszystkich czterech pieśni starotestamentowych relatywizuje udział mężczyzn w poczynaniach kobiet. Męskie autorytety nie pojawiają się w ustach kobiet albo są ukazane raczej w świetle negatywnym (Wj 15,21; Sdz 15,24–27; 1 Sm 2,4; Sdz 16,6.12) (s. 45).

W rozdziale drugim poświęconym idei *mundus inversus* Autor zwraca między innymi uwagę, że nie można tej tak bogatej i wielowymiarowej koncepcji ująć w jakąś definicję lub zadowalająco usystematyzować. Jednak niektóre z jej wspólnych charakterystyk pozwalają traktować ją jako prawdziwy i właściwy topos obecny w myśli i działalności ludzkiej w każdym czasie i miejscu. Dlatego też świat starożytny (Mezopotamia, Egipt, Grecja, Rzym) oraz szczególnie Biblia ukazują różne *mundi inversi* w obszarze natury, kultury oraz wiary. Autor wyraźnie podkreśla, że Jego celem jest ukazanie obecności *world upside down* właśnie we wspomnianej już grupie tekstów biblijnych (s. 88).

Egzegetyczne analizy rozpoczynają się od trzeciego rozdziału, czyli od pieśni Miriam (Wj 15,20–21), która stanowi w Biblii pierwszy z wszystkich hymnów pochwalnych, jawi się więc ogólnie jako wzorzec pieśni biblijnych (s. 91). Zachowuje pamięć o cudownej interwencji Boga, który pogrążył w morzu „konia i jego jeźdźca” (TM Wj 15,21), czyli bez udziału Izraela pokonał Egipcjan. Celebryje zatem nieoczekiwany triumf Jahwe i Jego ludu. Jest to zwycięstwo paradoksalne, które przedstawia się na różnych poziomach jako odwrócenie rzeczywistości, czyli *mundus inversus*.

Kolejnym analizowanym przez Autora kantykiem, który podejmuje problematykę *world upside down*, jest pieśń Debory (Sdz 5,1–31) będąca przedmiotem badań w czwartym rozdziale. Stanowi długi poemat celebrujący zwycięską teofanię Jahwe i klęskę Kananejczyków. Została umieszczona w Sdz 5 i pojawia się zaraz po opisie bitwy nad potokiem Kiszon. Pieśń opiewa to samo wydarzenie, stając się rodzajem poetyckiego komentarza do poprzedzającej ją narracji pisanej prozą. Wspomniany kanytyk uchodzi za najstarszy tekst biblijny², a także za jeden z najbardziej

² Por. M. Álvarez Barredo, „El cántico de Débora, (Jue 5,1–31). Perfiles literarios y teológicos,” *Verdad y Vida* 56 (1998) 327.

enigmatycznych i problematycznych³. Daje możliwość różnorodnego odczytania tekstu i jego interpretacji. Autor nie przytacza zróżnicowanych dyskusji związanych z pieśnią, ale koncentruje się przede wszystkim na interesującym go toposie *mundus inversus*. Okazuje się, że Jahwe interweniując w świecie, zmienia jego konfigurację zarówno w perspektywie natury, kultury jak i religii. Każdy aspekt rzeczywistości może być zmieniony i całkowicie odwrócony, jeśli tylko Bóg Izraela nieoczekiwanie wkracza, aby ocalić swój lud.

Piąty rozdział swej dysertacji Autor poświęca kantykowi Anny (1 Sm 2,1–10). Matka przyszłego proroka Samuela wyśpiewuje pieśń pochwalną na cześć Boga za dar syna i oddanie go „na własność Panu” (1 Sm 1,28) jako dowód jej wdzięczności. Poemat nie łączy się ściśle z kontekstem narracyjnym, raczej przyjmuje funkcję paradygmatyczną i symboliczną. Jest pieśnią zwycięstwa skoncentrowaną na Jahwe, który w swojej świętości i wszechmocy dokonuje niezwykłych dzieł w życiu ludzi. Kantyk ukazuje także, że każdy rodzaj ludzkiej mocy jest iluzoryczny, ponieważ może być wystawiony na radykalne odwrócenie ze strony Boga⁴. Anna uwielbia Jahwe, który nie akceptuje żadnej aroganckiej władzy i działa wbrew ustalonemu porządkowi tego świata zarówno w odniesieniu do natury, kultury, jak i religii.

W szóstym rozdziale pracy Autor analizuje kantyk, który zamyka całą księgę Judyty (Jdt 16,1–7) i jednocześnie jest ostatnim spośród pieśni kobiecych w Starym Testamencie. Stanowi w pewnym sensie ich podsumowanie. Pod względem chronologicznym jest najmłodszym wśród nich i dlatego może być analizowany w świetle wcześniejszych pieśni przypisywanych kobietom. Z nich mógł czerpać inspiracje i literackie źródło. Kantyk uchodzi za „jedną z najpiękniejszych lirycznych kompozycji w poezji hebrajskiej”⁵. Jego protagonistką jest hebrajska kobieta imieniem Judyta, od której pochodzi nazwa księgi. Wspomniana niewiasta uwielbia Pana za Jego triumf nad potężnym wrogiem. Boże zwycięstwo dokonało się „ręką kobiety” (w. 5b). Kantyk odpowiada na zasadnicze pytanie odnośnie do sposobu działania Boga, który interweniując w historię świata, odwraca jego *status quo*.

³ Por. M. O'Connor, „Judges,” *The New Jerome Biblical Commentary* (red. R.E. Brown – J.A. Fitzmyer – R.E. Murphy; London: Student Edition 1993), 138.

⁴ Por. H.W. Hertzberg, *I Libri di Samuele* (Antico Testamento 10; Brescia: Paideia 2003), 31.

⁵ G. Priero, *Giuditta* (La Sacra Bibbia. Vecchio Testamento 8; Torino – Roma: Marietti 1959), 126.

Siódmy rozdział dysertacji stanowi podsumowanie analizy czterech kantyków, szczególnie w perspektywie dotyczącej tematyki pracy, czyli toposu związanego z *mundus inversus*. Autor zaznacza między innymi, że w każdej z pieśni można wyróżnić aspekty odnośnie do natury, kultury i religii (s. 289). Ujmuje je także od strony teologicznej i stwierdza, że sposób działania Boga polegający na odwróceniu dotychczasowej sytuacji, jest stałą i powtarzającą się charakterystyką postępowania Boga względem ludzi. Bóg zmienia normalny stan rzeczywistości i ustanawia przynajmniej na pewien krótki okres odwrócony porządek. W tym kontekście szczególnie ważna okazuje się centralna część kantyku Anny opisująca w sposób paradygmatyczny działanie Boga: „Pan daje śmierć i życie, wtrąca do Szeolu i zeń wyprowadza. Pan uboży i wzbogaca, poniża i wywyższa” (1 Sm 2,6–7). *Mundus inversus* jest więc koncepcją teologiczną. Obrazy z nim związane objawiają atrybut biblijnego Boga, Jego stały sposób postępowania w świecie (s. 289) i panowania nad nim. *World upside down* syntetyzują także słowa: „myśli moje nie są myślami waszymi ani wasze drogi moimi drogami” (Iz 55,8). Autor dysertacji, na podstawie dokonanych analiz, uzupełnia je: „Ponieważ mój świat jest waszym światem na opak” (s. 289).

Z kolei ósmy, ostatni rozdział pracy ukazuje, że *mundus inversus* nie ogranicza się jedynie do literatury starotestamentowej, lecz także znajduje swoją kontynuację w Nowym Testamencie w znanym hymnie *Magnificat*, który jest ostatnim kobiecym kantykiem i znajduje się w Łk 1,46–55. Uchodzi za „pierwszy psalm Nowego Testamentu”⁶. Stanowi poetycką kompozycję przypisaną Maryi, Matce Jezusa, w kontekście Jej wizyty u Elżbiety, z którą łączyły Ją więzy pokrewieństwa. Tekst ten wykazuje podobieństwo do analizowanych wcześniej czterech kantyków i jest ich ukoronowaniem, godną konkluzją (s. 291). Okazuje się także streszczeniem biblijnego pojęcia *mundus inversus*. Uchodzi także za „uwerturę” (s. 333) względem objawienia Jezusa Chrystusa, będącego sercem Nowego Testamentu. W Nim bowiem logika odwróconego świata osiągnęła pełnię widoczną w stwierdzeniach „uniżył się” oraz „Bóg Go wywyższył” (Flp 2,8–9).

Autor dysertacji wydobywa w ósmym rozdziale także punkty styczne między kantykiem Maryi a kantykami: Miriam, Debory, Anny oraz Judyty. Czyni to, mając zawsze na uwadze przewodni motyw swojej dysertacji, czyli *mundus inversus*. Odnośnie do pieśni Miriam zaznacza między

⁶ H.T. Kuist, „Sources of Power in the Nativity Hymns. An Exposition of Luke 1 and 2,” *Interpretation* 2 (1948) 290.

innymi, że Bóg Izraela, który pokonał Egipcjan, zatapiając ich w morzu (Wj 15,21), jest tym samym Bogiem, który rozproszył pysznych (Łk 1,51). W związku z motywem *mundus inversus* dotyczącym podobieństw między kantykiem Debory a Maryi Autor zauważa, że w zdaniu: „rozprasza *ludzi* pyszniących się zamysłami serc swoich” można dostrzec wzorcowe odwrócenie oczekowań ludzkich. Ten sam koncept został wyrażony w kantyku Debory za pomocą ironicznego opisu łupu (Sdz 5,28–30: „Przez okno wychyla się i patrzy matka Sisery przez okienne kraty: Czemuż wóz jego opóźnia przybycie [...]. Roztropniejsza z jej kobiet dała jej odpowiedź: Przecież zbierają łupy i rozdzielają branke jedną lub dwie dla każdego wojownika, szaty barwione jako łup dla Sisery, na szyję żony króla różnobarwne chusty”. W ten sposób obydwie kantyki łączy radykalne odwrócenie idei podsuniętych przez pychę. W nawiązaniu do *world upside down* w kantykach Anny i Maryi, Autor koncentruje się między innymi na porównaniu pomiędzy 1 Sm 2,8: „dźwiga nędzarza, by go wśród możnych posadzić, by dać mu tron zaszczytny (dosł. chwały)” oraz Łk 1,52a: „Strąca władców z tronu”. Okazuje się, że tak, jak w kantyku Anny biedny i ubogi otrzymują niemalże boską cześć, zobrazowaną przez tron chwały, tak w pieśni Maryi władcy są strąceni z ich prawie boskiej pozycji, symbolizowanej przez wyrażenie ἀπὸ θρόνων, przywołujące tron chwały z 1 Sm 2,8 (s. 327). Kantyk Maryi nawiązuje także do pieśni Judyty. Autor odwołuje się w *Magnificat* ponownie do paradygmatycznego w. 52: „Strąca władców z tronu, a wywyższa pokornych”. Zwraca ponownie uwagę, że pod względem leksykalnym „władcy” (w. 52a) są zestawieni z „Potężnym” (w. 49a). Podobnie w kantyku Judyty, Pan nazwany w Jdt 16,13b „wielki” (μέγας) nawiązuje do terminu „wielki” (μέγας) odnośnie do tego, kto się Go boi (w. 16c). Porównując te dwa obrazy w sensie *upside down* można dojść do konkluzji, że kto boi się Boga, jest „wielkim” jak sam Bóg (Jdt 16,13b.16c). Natomiast ten, kto się Go nie boi, chociaż byłby pozornie „władcą” jak Bóg, zostanie przez Niego strącony z wywyższonej pozycji (Łk 1,49a.52a [s. 328]).

Pięć żeńskich kantyków, które spotykamy w Biblii, chociaż są hymnami zwycięstwa i nawiązują zasadniczo do kontekstów dotyczących wojny i przemocy, to jednak bazują na fundamencie zbawienia dokonanego przez miłosiernego Boga. Motyw zbawienia jawi się jako specyficzne tło dla wszystkich obrazów związanych z *world upside down*. Syntezę całej pracy – zarówno pod względem kompozycji jak i tematyki – można ująć zasadniczo w trzech cytatach pochodzących z tekstów, które zostały poddane analizie: „Śpiewajcie Panu” (TM Wj 15,21b), ponieważ „poniża

i wywyższa” (1 Sm 2,7b): „Jego miłosierdzie z pokoleń na pokolenia” (Łk 1,50a).

Uwagi krytyczne dotyczące prezentowanej dysertacji są marginalne. Odnośnie do kantyku Miriam należałoby zauważyć, że jej wezwanie do podjęcia śpiewu niekoniecznie oznacza społeczne odwrócenie ról, skoro Mojżesz i Izraelici uwielbiają Boga za doznane wybawienie w Wj 15,1–18. Miriam czyni to samo w 15,21–22. Tekst sugeruje raczej, że zarówno mężczyźni, jak i kobiety są wezwani do gloryfikacji Boga. Poza tym Autor stwierdza w ramach analizy *Magnificat*, że jest on, jak zauważyliśmy, ukoronowaniem żeńskich kantyków Starego Testamentu. Wydaje się, że pieśń Maryi nie tylko stanowi podsumowanie toposu *world upside down*, ale otwiera go także na nowe wymiary. Przykładowo, Pan uwielbiany przez Maryję, podobnie jak Jahwe czczony przez Deborahę, wywraca nie tylko władców, lecz także obcych bogów, których egzemplifikacją klęski jest śmierć Sisery (por. Sdz 5,27).

Dysertacja Br. Pawła Paszki zasługuje na uznanie. Czytelnik może się przekonać o oryginalności ujęcia zaprezentowanego przez Autora odnośnie do kantyków kobiecych w Biblii. Zostały bowiem po raz pierwszy opracowane w perspektywie *mundus inversus* w aspekcie naturalnym, kulturowym i religijnym.

ks. Stanisław Witkowski